

משא נרחום

מתורתו של מורנו הרב הגאון רבי נחום שיינין שליט"א

לע"נ הרבנית הצדקנית טובה גיטל בת הרה"צ ר' הלל כהן זצ"ל, שמסרה נפשה על תורת בעלה יבלחט"א

גזירות חז"ל במצוות דאורייתא

וכן כתב להדיא הרמב"ן במלחמות על סוגיית הגמ' בברכות י"א' כשלא קרא ק"ש כמצוות חכמים דיצא ידי חובה מדאורייתא.

וכתב שם אטו שלא אמר פסח זה מצה זו מרור זה על שום מה יצטרך לחזור ולאכול קרבן פסח מצה ומרור???

הרי לנו להדיא דשתי שיטות הן מערכה מול מערכה:

א. שיטת תוס' כאמור שלא קיים אף את הדאורייתא,

ב. ושיטת הרמב"ן והר"ן דוודאי את הדאורייתא קיים אלא שחסר לו קיום המצווה כהלכתה דהיינו כפי שתקנו חכמים, את תקנת חכמים בלבד לא קיים.

* * *

ג. ונבוכים אנו דלכאורה במושכל ראשון למרבית הפלא בשיטת הריטב"א בזה האם כשלא קיים תקנ"ח במצוה לא קיימה גם מן התורה או שאת הדאורייתא יצא, מצאנו בזה בשני מקומות דלכאורה לאו זיכה שטרא לביה תרי.

ואפרש שיחתי:

דעל המשנה של „לא קיימת מצוות סוכה מימך" כתב כשיטת הרמב"ן והר"ן שהכוונה היא לא „קיימת כראוי" היינו שלא קיים את תקנת חז"ל, אבל אין זה גורע מדין הדאורייתא שאותו קיים ומצוות סוכה דאורייתא יצא ידי חובתו.

אך מלתא תמיהה רבתא חזינן דמצינו בדבריו דבמקום שלא קיים המצוה כפי תקנת חז"ל לא קיים אף את הדאורייתא, כשיטת התוס'.

א. תנן בסוכה כח' א' במתני' שהלכו זקני בית שמאי וזקני בית הלל לבקר את רבי יוחנן בן החורנית ומצאוהו שהיה יושב ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית,..... אף הם אמרו לו אם כן היית נוהג לא קיימת מצוות סוכה מימך....

ודעת התוס' בסוכה ג' א' ד"ה דאמר דכשגזרי שמא ימשך אחר שלחנו וקאמרי לא קיימת מצוות סוכה מימך דאפילו מדאורייתא לא קיים.

וכן עולה מהתוס' בברכות י"א' א' ד"ה תני רבי יחזקאל דכיון דלא עשה כגזירת ותקנת חכמים לא יצא אפי' ידי חובת דאורייתא.

וכן ס"ל לגבי מאי דתנן בפסחים קטז' א' רבן גמליאל אומר כל מי שלא אמר שלשה דברים אלו בפסח לא יצא ידי חובת מצות אכילת פסח מצה ומרור אפילו מדאורייתא, אף דדין אמירה זו היא וודאי דרבנן.

ב. ונחלק עליהם הר"ן גם במתני' בפסחים שם וגם במתני' בסוכה כח' א' דאין הכוונה דלא יצא ידי חובתו דאורייתא, אלא לא קיימת כראוי, היינו שלא קיים כתקנת חז"ל, אבל בוודאי כיון דמדין תורה סוכה באופן כזה כשירה יצא ידי חובת הדאורייתא.

וכן כשלא אמר ג' דברים אלו בפסח כיוון דמדאורייתא לא בעינן לומר ג' דברים אלו וודאי דיצא ידי חובת מצות אכילת פסח מצה ומרור מן התורה, וכוונת המשנה, לא יצא ידי חובתו היא רק שלא יצא כראוי, דלא קיימה כמצוות חכמים.

גיסא והרמב"ן מהר"ן מאידך גיסא.

ח. ולפלא דבאופנים הללו שנחלקו להדיא הראשונים בסוכה כח' א' שם שיטת הריטב"א כשיטת הרמב"ן והר"ן. וצריכים אנו לרב כדי להבין דברי קדשו של הריטב"א, איזה חילוק יש בין גזירות חז"ל בסוכות לגבי מצות סוכה, דלגבי גזירת תקרה ס"ל דאם עשה שלא כתקון חכמים לא קיים את המצוה דאוריתא אפי", ולגבי גזירת "ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית", שם אמרינן דנהי דלא עשה כתקון חכמים אבל עולה לו המצוה דאוריתא שעשה כמתכונתה מן התורה??

* * *

ט. ואשר יראה לומר בזה בס"ד דחלוק הדבר בין מקום שגזרו חז"ל על עצם החפצא של הסוכה, לבין מקום שגזירת וצווי חכמים אינם על עצם החפצא של המצוה אלא רק על אופן קיום המצוה.

י. ומעתה ברור החילוק דבמקום שחז"ל גזרו וצוו על עצם החפצא של הסוכה, או בכל מצווה אחרת אזי אמרינן דכיוון דלדעת חכמים אין זו סוכה, בכה"ג אם עשה שלא כדין חז"ל הרי שלא יצא אפי" את הדאוריתא. משא"כ כאשר גזירת חז"ל היתה רק על אופן קיום המצוה והוא בזה לא עשה כתקנתם, כיון דלא נגרע מאומה מעצם החפצא של הסוכה ודאי ס"ל להריטב"א דבכה"ג קיים את מצוות התורה כמתכונת התורה.

יא. וממילא אין כלל סתירה בין דעתו לגבי גזירת נסרים שהיתה בעצם החפצא של הסוכה ולכן ס"ל דאם סיכך בנסרים לא יצא אף ידי המצוה דאוריתא.

משא"כ כשישב ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך הבית דאז הוי רק חסרון באופן קיום המצוה אין שום סיבה

לדעת הריטב"א דנימא דלא יצאו ידי חובת המצוה בדאוריתא.

ד. במתני' סוכה יד' א' פלוגתא דרבי מאיר ורבי יהודה אם מותר לסכך סוכה בנסרים, ובגמ' רשם ב"ר איתא אמר רב יהודה מעשה בשעת הסכנה שהביאנו נסרים שהיו בהן ארבעה וסיככנו על גבי מרפסת וישבנו תחתיהן.

אמרו לו משם ראייה, – אין שעת הסכנה ראייה. ונחלקו הראשונים בפשט דברי הגמ' „אין שעת הסכנה ראייה" דבאמת מאי דאין מסככין בנסרים אליבא דרבי מאיר היא גזירה דרבנן משום גזירת תקרה. והעולה מדברי השלטי הגבורים שם דכוונת הגמ' דכיון דהיתה שעת הסכנה אמרו חכמים דעל אף דיעברו על גזירת נסרים שהיא מדרבנן, אבל יקיימו מצות סוכה מדאוריתא, ולכן אמרו להם לישב בסוכה כזו שלכל הפחות אף שאינם יכולים לישב בסוכה כפי תקנת חכמים, – עכ"ז יקיימו מצוות סוכה כפי שהיא מן התורה.

ה. ברם בריטב"א שם איכא חדוש גדול מאד דלדבריו לא קיימו כלל מצוות סוכה, לא רק דחסר להם סוכה שהיא כשירה מדרבנן אלא דאף מדאוריתא אין סוכה זו כשירה, דכיוון דחז"ל קבעו שאין מסככין בנסרים הרי כאלו ישבו בסוכה שאינה מסוככת כלל, ואמטו להכי אמרינן דלא קיימו המצוה.

ומה שאמרו להם בכל זאת לישב בסוכה כזו הויה רק כדי שלא תשתכח תורת סוכה מהם, וכאמור סוכה כזו אפילו מדאוריתא אינה כשירה.

ו. הרי לנו דנחלקו הריטב"א ושלטי הגבורים ביסוד גדול האם מצווה שיש תקנת חז"ל שצוו על הלכות הסוכה כתקנתם, האם מי שלא קיים את גזירת חכמים וישב בסוכה כמו שהיא מדאוריתא לפני שהיתה גזירתם האם יצא ידי חובה או לא.

ז. נמצאנו למדים דבשאלה זו אם מצווה דאוריתא שקבעו בה חכמים גזירות ואופנים במצוה זו, ומי שעבר על תקנת חכמים ועשאה רק כפי שהיא מדאוריתא האם יצא ידי חובת הדאוריתא או לא, נחלקו בדבר תוס' מחד

כשיטת הריטב"א דלא קיים אפי' את
הדאורייתא.

* * *

יד. (והנה איך שיטת הרמב"ם בזה האם כדעת
התוס' או הרמב"ן והר"ן או השלה"ג לא
איתברר לן להדיא דהנה הרמב"ם בהל' סוכה
פ' ו' הלכה ח' כתב וז"ל:

מי שהיה ראשו ורובו בסוכה ושלחנו בתוך
ביתו או חוץ לסוכה ואכל, הרי זה אסור וכאלו
לא אכל בסוכה, עד שיהיה שלחנו בתוך
הסוכה גזירה שמא ימשך אחר שלחנו...ע"כ.

וצ"ע היטב, דמחד גיסא שינה מלשון המשנה
דבמשנה כתיב, „לא קיימת מצות סוכה מימך“,
משמע דכלל לא קיים כל גווני דמצוות סוכה,
והתוס' למדו את המשנה כפשוטה דלא קיים
מדאורייתא, אך הרמב"ם כתב בתחלת דבריו
„הרי זה אסור“, ומאידך גיסא לאחמ"כ כתב
„וכאלו לא אכל בסוכה“ עד שיהא שלחנו
בתוך הסוכה, „גזירה שמא ימשך אחר שלחנו“.
ולשונו משתמע לשתני פנים אפשר לכאורה
להבין במה שאמר „כאלו לא אכל בסוכה“,
דלא קיימ מצות סוכה מן התורה ומאידך
בתחלת דבריו ובסוף דבריו נראה דהוי רק
גזירה בלבד ולא פגע בדאורייתא). וצ"ע.

טו. ובערוך השולחן אורח חיים סי' תרלד'
סעיפים ד' ה' כתב וז"ל:

כתב רבינו הב"י מי שהיה ראשו ורובו בסוכה
ושולחנו חוץ לסוכה ואכל כאלו
לא אכל בסוכה אפילו אם היא סוכה גדולה
גזירה שמא ימשך אחר שולחנו עכ"ל ופסק
כהרי"ף והרמב"ם בפ"ו דין ח'.

ויש לדקדק בלשון רבינו הב"י שכתב כאלו
לא אכל בסוכה והא מדאורייתא וודאי יצא
כיון שאינו אלא משום גזירה שמא ימשך אחר
שולחנו, ובאמת לשון הרמב"ם שכתב מי שהיה
ראשו ורובו בסוכה ושולחנו חוץ לסוכה ואוכל
ה"ז אסור וכאלו לא אכל בסוכה וכו' גזירה
וכו' עכ"ל...וה"פ ה"ז אסור מדרבנן והחמירו
עליו כאלו לא אכל בסוכה, אבל מדאורייתא
וודאי יצא, אבל רבינו הב"י שכתב להדיא

אך דעת התוס' היא דלא רק בכה"ג שפגע
בעצם החפצא של הסוכה כפי שהורו חכמים,
אלא גם כששינה מצורת קיום המצוה כהוראת
חז"ל, ג"כ כאן אנו אומרים דלא קיים מצות
סוכה ממש אפי' את הדאורייתא לא.

* * *

יב. ונמצא עתה דבסברות אלו יש שלש שיטות
חלוקות בראשונים:

א. מחד גיסא דעת התוס' כאמור דאף היכא
דכל החסרון הוא רק באופן קיום המצוה שלא
כגזירת רבנן, – כבר חסר לו אפי' דין תורה של
סוכה.

ב. שיטת הריטב"א דבאופן שכל החסרון היה
רק בצורת קיום המצוה אמרינן דסו"ס כיון
דלא היה חסרון מצד חכמים בחפצא של
הסוכה קיים את הדין דאורייתא, ורק במקום
שחז"ל קבעו את דין החפצא של המצוה ולא
עשה כמצותם אז לא יצא ידי חובתו.

ג. שיטת השלטי הגבורים היא דאפי' במקום
שחז"ל צוו על החפצא של הסוכה והוא לא
עשה בצורה שקבעו חכמים, אכתי אנו אומרים
דכיוון דס"ס מדאורייתא הסוכה היא סוכה
כשירה לא מגרע מה שתקנו חכמים שהחפצא
של הסוכה יהיה אחר מהתורה, דין תורה
במקומו עומד.

ואמטו להכי כתב דאפי' כאשר עשה סוכה
מנסרים שחכמים קבעו שאסור לסכך בנסרים
וגזירתם היתה בעצם החפצא של הסוכה, אמרו
חכמים דאע"פ דמצוות חכמים לא יהיה לו
בכה"ג, אבל אכתי מצוות סוכה מדאורייתא
במקומה עומד, ולכן ס"ל דבשעת הגזירה ישבו
בסוכה המסוככת בנסרים בכדי שיקיימו מיהת
דין תורה.

* * *

יג. ואולי אפשר לחדש דאף הר"ן שחלק על
תוס' ס"ל דכשלא עשה כמצות חכמים במקום
שגזרו על אופן קיום המצוה, יצא ידי חובת
סוכה ומצוות הפסח דאורייתא.

עכ"ז באופן שגזירת חז"ל היתה בחפצא של
המצוה ולא עשה כתקנתם יתכן דבכה"ג יסבור

שיכול להיות ממנה תוצאות לגבי מצוה מסוימת לא בזה עסקו כאן הראשונים. וכדברינו אלו נראה דזו היא דעת הגרעק"א, שכתב שמי שתקע בשופר ביום ראשון של ראש השנה שחל בשבת יוצא ידי חובת תקיעה.

ולדעתו ככל הנראה גם לדעת התוס' שהחמירו שאפי' באי קיום צורת המצוה כתקנת חז"ל כבר לא יצא ידי חובת הדאורייתא כל זה הוא מחמת דראשונים אלו עוסקים כאמור בגזירת חז"ל על מצוה זו של סוכה ופסח.

ואמטו להכי ככל הנראה ס"ל להגרעק"א דאם תקע בשופר בשבת יצא ידי חובת תקיעת שופר מהתורה משום דגזירת חז"ל לא היתה בדיני שופר אלא בהל' שבת, ואמטו להכי אין בזה טעם וסיבה לומר דלא יקיים בזה מצוות שופר.

ועיין מ"ש בזה בשו"ת חלקת יואב ובדברינו אלו מיושבת הקושיא שהקשה שם.

כאלו לא אכל בסוכה משמע דגם מן התורה כן, וזה אי אפשר.

ונראה דהעניין ... דוודאי אינו אלא דרבנן אך רבנן עשאוהו שגם מן התורה אינו יוצא מפני שהקלקול קרוב והוכרחו לזה מלשון המשנה רכ"ח. ר שאמרו על זה שהעושה כן לא קיים מצות סוכה מימיו, וזהו שאומר הרמב"ם ה"ז אסור כלומר מדרבנן, ועשאוהו כאלו לא אכל מן התורה ורבינו הב"י ג"כ כוונתו כן אלא שקיצר בדבריו (וכ"כ התוס' בברכות י"א. ד"ה תני ובריש סוכה ג'. ד"ה דאמר) ... ע"כ.

הרי דברור לו להערוה"ש דשיטת הרמב"ם היא כשיטת התוס' בזה.

* * *

טז. כל האמור שהבאנו בפלוגתא זו של הראשונים הוא רק כאשר גזירת חז"ל מתייחסת לאופן קיום המצוה ומתכונתה של המצוה.

אבל כאשר ישנה גזירת חז"ל בענין אחר